

DYMLINGE

Södermanlands hembygdsförbund

Nr 1 2007 Årg 19

Denna sidas foton och montage svarar Jennie Fornedal för. Hon har besökt flertalet av våra medlemsföreningar

Access – arkiv

Jennie Fornedal har inventerat förningarnas arkiv. Hon har mestadels haft kameran med sig och här kan ni se collage från besöken.

Läs mer på sidan 4.

I övrigt kan ni här i årets första nummer läsa om en bok med sockenbeskrivningar för Hölebo och Rönö härader. Vidare berättar vi om hur vi tänker oss framtiden utan Cristina Pryts.

Sedan förra numret av Dymlingen har vi fått in många årsskrifter vars innehåll redovisas på sid 6 till 7. Artikeln på sid 8 - 9 "Inte snatta ur andras syltburkar" handlar kanske oväntat om upphovsrätt och PUL. Före Harald Ottossons traditionsenliga krönika på näst sista sidan kan ni läsa om Den polske utbåtsmannen i Mariefred. På sista sidan berättas slutligen om gravvårdsinventeringar i Torshälla.

Glad vår, hembygdsvänner!

Det är en härlig tid, det här. Vintergäcken lyser i trädgården och lärkan drillar högt över åkern där hemma. Nu finslipas vårens och sommarens program, maj-brasor ska resas, årsmöten ska genomföras och snart ska hembygdsgårdar och trädgårdar vårstädas. Det är bråda dagar, för både flyttfåglar och hembygdsföreningar!

Södermanlands hembygdsförbund kommer i år att få en extra besvärlig vår på grund av att jag har fått tjänstledigt från kansliet för studier. Det är lärdomsstaden Uppsala som kallar och doktorandstudier i historia. Under det kommande året blir Göran ensam på kansliet och vi hoppas att Ni inte kommer att märka av den tillfälliga neddragningen. Givetvis hinner inte en person med så mycket som två, men styrelsen kommer att finnas till hands för att avlasta Göran. Ni är alltid välkomna att kontakta medlemmarna i styrelsen. Till nästa år räknar vi med full styrka på kansliet på nytt.

En glad nyhet är att vi har fått pengar från Kulturrådet för att fortsätta Access-projektet som vi driver tillsammans med Föreningsarkivet. Det innebär att Jennie Fornedal blir kvar under det här året och att arbetet med arkiven kommer att fortsätta. Lena Bohlander på Föreningsarkivet i Sörmland kommer också att arbeta i projektet och förhoppningsvis kom-

mer ytterligare resurser att knytas till projektet under sommaren.

Vi har hunnit med en del i vår redan, en kurs i Upphovsrätt på Åsa folkhögskola och en SESAM-kurs som Sörmlands museum arrangerade på föremålsmagasinet Raspen. Nu är det snart dags för en ordförandeträff och för vårt årsmöte, denna gång ses vi i Gnesta! Vi kommer också att finnas med på Malmköping gammaldags marknad, ett utmärkt sätt att nå ut med vårt sommarprogram!

Vi har inte heller glömt bort hela Sveriges Linné; sommarkursen kommer i år att erbjuda deltagarna en resa i hans anda och ge en introduktion till det spännande ämnet etnobiologi. Etnobiologi är en tvärvetenskap där etnologi, historia, hantverk, traditionell kunskap och biologi möts. Vi tänkte blanda föreläsningar och exkursioner med praktiska prova-på-övningar. Hör av Er till kansliet om Ni vill ha ett mer detaljerat program.

Nu önskar jag Er alla en riktigt god vår och att Ni har tålamod med våren om den låter vänta på sig – lärkan ska ju snöa ner tre gånger innan den är här på riktigt!

CRISTINA

Södermanlands hembygdsförbunds kansli:

Göran Dahlberg

Göran arbetar i stort sett heltid på kansliet och kan oftast nås kontorstid. Om ej, så finns fax och en telefonsvarare, dessutom e-post förutom vanliga posten.

Fax 0155-21 74 77

Postgiro: 7 67 22 - 8

Bankgiro 619-1928

Besöksadress: Behm-
brogatan 20

Postadress: Box 36

Hemsida: www.hembygd.d.se

E-post: kansli@hembygd.d.se

611 22 Nyköping

Innehåll

Glad vår, hembygdsvänner sid	
2	
Det medeltida Sverige 2:2	
(bok)	3
En sörmländsk	
hembygdsinventering	4
Närmaste framtiden	
(för förbund och kansli)	5
Årsskrifter	6
Inte snatta ur andras sylt- burkar (upphovsrätt och PUL)	8
Den polske ubåtsmannen	
i Mariefred (bok)	10
Från bly till data (krönika)	11
Gravvårdsinventeringar	
i Torshälla	12

DYMLINGEN NR 1 2007

Årgång 19
Södermanlands
hembygdsförbund

Redaktör: Göran Dahlberg

Foto Göran Dahlberg där ej
annat anges

Ansvarig utgivare: Jan Eric Rosenqvist

**Manusstopp till nr 3/2007
är 15 september**

(Nr 2 är Sommarpro-
grammet).

Har ni något att berätta?
Välkomna med bidrag
eller tips om artiklar,
gärna med foton, till
kommande nummer).

Distribueras till prenumeranter
samt till styrelseledamöter i hem-
bygdsföreningarna i Södermanlands
län. Till anslutna föreningar i
Stockholms län skickas tre ex.

Upplaga I 700 ex.

Linderoths Tryckeri, Vingåker, apr 2007

ISSN 0348-8662

DET MEDELTIDA SVERIGE 2:2

Södermanland, Hölebo och Rönö härader, riksantikvarieämbetet 2006, redaktör Kaj Janzon, 350 sidor, 230 kronor.

Äntligen utbrister den medeltidstokige och den hembygdsintresserade.

Vad

nyupptäckt sätesgård(herrgård) är Tunsätter strax norr om Nyköping. Idag är det en vanlig bondgård men ursprungligen var det en herrgård åt adelsmannen Mickel Tasto. Han levde i mitten på 1400-talet och förde eklöv i sitt vapen. Ytterligare två för mig helt okända herrgårdar från 1400-talet är Dalsjö och Kvegerö i Torsåkers socken.

Jättemar, berg och torp

I Ripsa finns en fornborg som ligger på berget Jättemar. Nedanför berget, mot öster, ligger en stor öppen åkeryta utan någon känd bebyggelse. I mitten av den odlade marken finns en åkerholme invid vägen. Troligen var det här som torpet Jättemar låg. Det nämns i en källa från 1457. Torpet försvann nog redan under medeltiden men namnet har levt kvar i namnet på fornborgen vilken i sin tur gav namn åt torpet.

En sak som kan vara intressant för dagens trosabor, är att deras stad en gång låg alldeles söder om Trosa landskyrka men på grund av landshöjningen upphörde den vid mitten av 1500-talet. Dagens Trosa stad grundades av hertig Karl i början av 1600-talet. Den medeltida staden Trosa är nämnd 15 gånger i skriftliga källor från medeltiden och alla belägen finns med i boken.

Så alla ni som är intresserade av er hembygd och av medeltiden köp boken! Den kommer att finnas till försäljning på Sörmlands museum och förhoppningsvis också hos de lokala bokhandlarna.

MAGNUS JOSEPHSON 1: E ANTIKVARIE
VID SÖRMLANDS MUSEUM

jublar dessa människor åt? Jo projektet "Det medeltida Sverige" har nu kommit till Södermanlands län i sitt senaste och förmodligen sista häfte. I Uppland däremot fortsätter bokutgivningen. Sörmlandsboken innehåller alla skriftliga belägg för de två häraderna, Hölebo och Rönö.

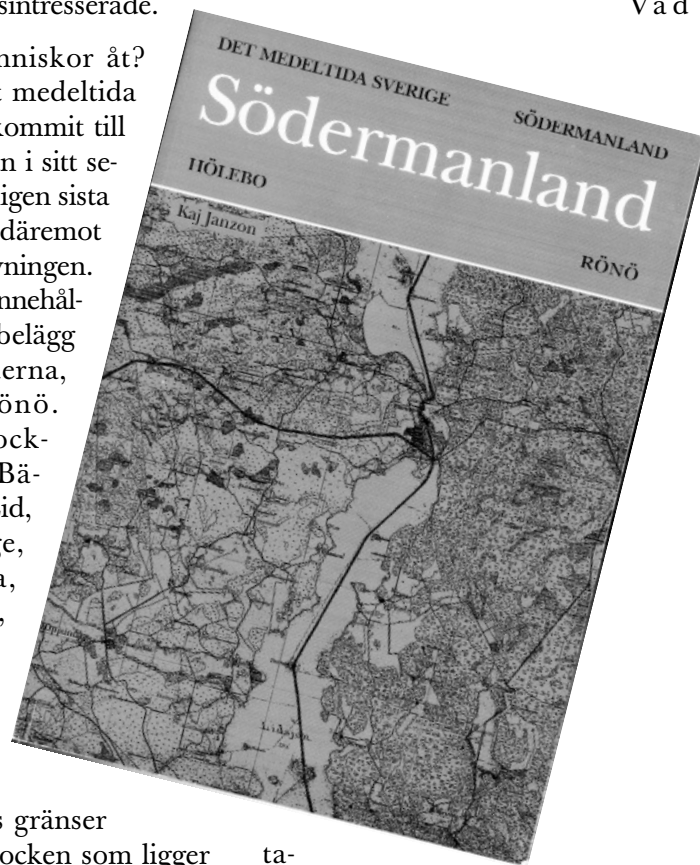
I Rönö finns socknarna Bogsta, Bålinge, Helgona, Lid, Ludgo, Lästringe, Ripsa, Runtuna, Råby, Spelvik, Svärta, Sättersta, Torsåker och Tystberga. Alla dessa socknar ligger inom Nyköping kommuns gränser utom Torsåkers socken som ligger i Gnesta kommun. Hölebo härad innehåller socknarna Hölö, Mörkö, Trosa med medeltidsstaden Trosa, Vagnhärad och Västerljung. Hölebo härad ligger nu i Trosa och Södertälje kommuner. För gemene man är nog inte bara sockenbegreppet svårtydligt. Ännu mer svårbegripligt är antagligen häradet. Häradet var den minsta juridiska indelningen i Sverige och går tillbaka till förhistorien. Socknen var däremot den minsta kyrkliga indelningen. Socknarnas storlek är i stort sett den samma som på medeltiden.

I bokstavsordning häradsvi

I boken avhandlas varje härad för sig med socknarna i bokstavsordning. Varje socken-beskrivning börjar med de äldsta namnformerna. Därefter beskrivs socknens omfattning, dess kyrka och runstenar. Alla gårdar från Gustav Vasas tid kan avläsas i

ta-bellform med åtföljande karta. Sedan räknas herrgårdar(sätesgårdar) och torp upp i bokstavsordning med alla kända namnbelägg. Här får man också veta i vilket sammanhang gården eller torpet nämns samt hur mycket gården skattar för. Turligt nog finns en förklaring till de för lekmannen svårbegripliga måtten och skattetekniska termerna.

En hel del hittills okända fakta har kommit i dagen. Till exempel får vi veta att den öppna bygden i Råby sockens norra del haft ett eget namn, Lyia. Här ligger gårdarna Oppeby och Lundby samt den ödelagda gården Säby. Till området hörde även de försvunna gårdarna Sörby och Näfflunda. I väster omgärdas gårdarna av Lidsjön, i öster av Fjällveden. Hade området var något större skulle platsen ha kunnat bli en egen socken med namnet Lyia men så blev ju inte fallet. En

En Sörmländsk hembygdsinventering

Vi kommer att arbeta hårt för att hinna hjälpa så många som möjligt med så mycket som möjligt. Just nu arbetar vi vidare med en del uppföljning av besöken vi gjorde under 2006 och vi har påbörjat arbetet med att ordna och förteckna några väl avgränsade arkiv. I övergångsperioden arbetas det naturligtvis en hel del med att rapportera och sammanfatta det första året, det är viktigt att vi verkligen tar till vara den kunskap vi har fått om föreningarna under besöken.

Vår förhoppning är att vi under det första året ökat kunskapen kring aktuella frågor ute i föreningarna så som behovet av att dokumentera föremål och fotografiers bakgrund, rättigheter kring fotografier, arkiv och föremål. Vi hoppas också att arkiven har fått en större plats i föreningarnas medvetenhet och att denna medvetenhet kommer att leva kvar ett bra tag efter det att projektet avslutats.

JENNIE FORNEDAL

Det har nu i dagarna gått ett år sedan Access-projektet "En Sörmländsk hembygdsinventering" drog igång. Vi har under det första året besökt 63 av de 64 sörmländska hembygdsföreningarna och haft ett informationsutbyte som förhoppningsvis har gett föreningarna lika mycket som det har gett oss i projektet. Vi tycker att vi skapat en god bild av den sörmländska hembygdsrörelsen anno 2006 och har en överblick av arkivsituationen hos föreningarna i länet.

Intresset för arkiven har varierat liksom kunskapen om vad ett arkiv är och hur det bör tas om hand. Vi när förhoppningen att detta första år har utgjort en bra språngbräda inför fortsättningen genom att föreningarna själva i olika utsträckning startat olika typer av arbeten, i tanken eller i praktiken. Några föreningar har påbörjat egna inventeringar, andra har börjat söka sina föreningsarkiv ute i bygden hos före detta styrelsefunktionärer och medlemmar, ytterligare andra har börjat dokumentera och registrera sina arkiv-, foto- och föremålssamlingar.

Kulturrådet har nu beslutat att ge oss medel för motsvarande två

tjänster i ytterligare tio månader. Det vill säga: vi har inte fått pengar till fler tjänster som vi hade hoppats på, så vi får prioritera våra insatser under 2007. Vi har beslutat att fortsätta satsa på arkivvårdsområdet, precis som det var meningen från början. Eftersom detta projekt är begränsat i tid, har vi som mål att försöka se till att de åtgärder som nu startas upp, kommer att uppdateras och drivas vidare av föreningarna själva. Hur tjänsterna kommer att utformas och fördelas är ännu inte klart.

Eftersom vi inte fick pengar till fler tjänster innebär detta alltså att vi inte har möjlighet att konkret arbeta med föremål, fotografier eller digitalisering under detta år. Vi vet att det är många föreningar som behöver hjälp med detta, men vi har helt enkelt inte resurser att klara av att möta alla behov inom den här delen av projektet. Vi vidareförmedlar däremot gärna kontakt med andra kunniga inom dessa områden, om så önskas.

Fortsättning

Vi inleder det andra året med ett brev där vi ber föreningarna att själva formulera sina önskemål. Det kan låta som ett dubbelarbete eftersom vi redan genomfört en behovsinventering i samband med besöken i föreningarna, men vi vill försäkra oss om att vi inte har missuppfattat eller missat någon förenings önskemål. Det är därför viktigt att alla föreningar som vill ha hjälp verkligen svarar på brevet. Skriv några rader som specificerar de behov ni har som rör arkiven. Det kan handla om behov av att ordna och förteckna arkivet, att skapa rutiner kring arkivet och användandet av det eller utbildning av föreningsfunktionärer. Det kan också handla om hjälp och stöd i åtgärder som ni redan inlett under 2006.

Hembygdsgrändar. Foto och montage Jennie Fornedal

Närmaste framtiden

Ända fram till årsskiftet trodde vi oss kunna få åtnjuta Cristina Prytz tjänster

även i fortsättningen. När hon fick tillträda en doktorandtjänst från 1 mars kunde vi bara gratulera henne och samtidigt beklaga oss och verksamheten här på kansliet.

Under de senaste åren har vi haft knappt en och en halv heltidstjänster på kansliet. Cristina har arbetat 50% och undertecknad 85% plus 15% såld konsultation. Förra året kunde Cristina fylla ut tjänsten till 100% tack vare Access-projektet med inventering av hembygdsföreningarnas arkiv.

Arbetsutskottet och styrelsen har beslutat att jag fortsätter ensam på kansliet på heltid fram mot årsskiftet. Då kan resurser sparas så att ersättare kan anställas för överlappning under våren även för mig eftersom jag räknar med att gå i pension sommaren 2008. För att klara arbetsuppgifterna till dess räknar styrelsen och arbetsutskottet med att ställa upp i högre grad.

Senaste tiden har Cristina och jag delat på konsultentarbetet, jag har dessutom skött bokföring och administration. Hur arbetsfördelningen ska bli fr o m nästa år ska diskuteras. Under tiden får vi klara oss med tillgängliga resurser, t ex med bara 12 sid i Dymlingen.

På programmet

Här kortfattat vad som kommer att hända närmaste tiden (skriftliga inbjudningar har skickats ut):

Årsmöte

Den 5 maj samlas vi på Electron i Gnesta från 08.45 med Frustuna hembygdsförening som värd. 10.30 kommer landshövding Bo Könmark att ge sin syn på framtidens regioner, därefter följer förhandlingar, lunch och studiebesök.

Anmälan till kansliet senast 24 april, kostnad 190:- per person.

Skolinspirationsdag

träff lördagen den 28 april kl 09.30 på Åsa folkhögskola för att inspirera till utökat och fördjupat samarbete med skolor på hemorten.

Anmälan senast 13 april, kostnad 125:- per person (i mån av plats kan efteranmälan göras).

Ordförandekonferens

Sedan några tillbaka har vi bjudit in föreningarnas ordföranden till en träff där gemensamma problem och glädjeämnen kan diskuteras.

Konferensen sker i år den 23 april vid Tobbes (Amazon/Folkets Hus) i Flen med början kl 18.00. Deltagaravgiften 70:- inkluderar landgång med dryck.

Gammaldags marknad

Liksom förra året får föreningarna vara med och visa upp sig och sin verksamhet kostnadsfritt vid årets marknad, den 26 maj mellan 09.00 och 16.00. Anmälan senast 2 maj till kansliet.

Medlemskurs

I många år har förbundets enskilda medlemmar bjudits in till en kurs. Årets kurs, I Linnés forspår - etnobiologi i Sörmland, arrangeras 25 - 28 juni med Åsa folkhögskola som bas med föredrag och utflykter i Linnés fotspar. Övernattning kan erbjudas på skolan.

Anmälan senast 4 juni till kansliet. Övriga, förutom enskilda med-

lemmar, får deltaga i mån av plats. Kostnad 2 400:- och 1 600:- med resp utan övernattning.

Rapporter

Till föreningarnas postmottagare har skickats ut blanketter med begäran om några rapporter. Svar snarast och inom begärd tid underlättar arbetet på kansliet.

Styrelserapport (snarast)

Uppgift om styrelsens sammansättning och vilka föreningen vill ska få Dymlingen hemskickad.

E-postlista (snarast)

Uppgifter om vilka i föreningen som kan ta emot snabba nyheter.

Årsrapport (senast 4 maj)

Rapport om postmottagare och kontaktperson samt medlemsantal (som grund för medlemsavgift), vidarebefordras till riksförbundet.

Sommarprogrammet (senast 4 maj)

Föreningarnas evenemang för allmänheten 2 juni - 2 september sammanställs till en skrift som skickas till turistbyråer, bibliotek m fl förutom till föreningarna. Den introduceras på Gammaldags marknad och läggs ut på hemsidan både föreningsvis och som kalendarium.

GÖRAN D

Kom med du också!

Som enskild medlem i förbundet får du

Årsboken med ca 200 sidor innehållande ett tiotal artiklar med Sörmlandsanknytning
Lott i medlemslotteriet med fina priser (Hertig Karl-glas, Claestorpslusstake m m)

Dragningslista för föregående års lotteri

Inbjudan till kurs (exempel från tidigare år: Sörmländska matminnen, Sommarkurs i arkeologi eller fornminnesinventering, Medeltiden i Södermanland)

Kontakta Södermanlands hembygdsförbund så får du första årsboken och sedan årligen en ny hemskickad så länge du vill!

Bälinge hbf, Berättelser från Bälingebygden nr 14, 34 sid format 205 x 240 mm (Gun-Britt Carlsson, 0155-26 15 28).

Förord, Verksamheten år 2006, Minnen från mina 16 år som ordförande, In memoriam, Lärarinnorna, Tant varé här, Trobostigen, Lisa från Dragsvik, Bonddrängen, Om Ringsö Östergård, Jordbruk i förvandling, Husmödrarna – bondmorornas liv förr, Den indelte och rotade soldaten, De gamla Tystbergabussarna.

Floda hbf, Årsskrift 2006, 40 sid format A5 (Siv Larsson, 0150-270 48).

Inför ett nytt år, Bonde respektive bondhustru på 1900-talets mitt, Strängstorpets Bastuförening UPA 70 år, Affären, posten och banken i Granhed – en svunnen epok, Himlinge är Irénes bästa bit av Floda, Framväxten av villasamhället Strängstorp efter andra världskriget, Kyrkotillhörighetsregister 2006, Verksamhetsberättelse 2006 och ekonomisk ställning.

Frustuna hbf, Frustunabygden 2006, årgång 7, 68 sid format A5 (Ivan Bratt, 0158-103 07).

Förord och information, Hembygdsföreningens verksamhet under 2006, Planerad verksamhet för 2007, Arbetsgruppernas verksamhet under 2006, Mysteriet med gravkoret i Torsåker, "Lång-Anders" byggde det första funkishuset i Gnesta, Många kvinnliga företagare i Gnesta för 120 år sedan, Tändsticksfabriken brann ned, Många rikskända namn i Gnesta, Årets gnestaprofil: Rune Andersson, Glimtar ur det liv som mötte barn för 100 år sedan, Fjärdingsman från Gnesta åt "aftonmåltid" med Gustav V, Ett miniatyrmuseum, Bilder från "Historiska kvällen" den 21 juli, Årets gnestaföretag: KåBe-Maskin, Göran Persson tar de första spadtagen, Gnesta Fiskredskap har verkat i 100 år, Levande lampor och självlysande målningar, Vattentornen i Gnesta, Bilder från evenemang 2006, Isupptagning på Frösjön under 1940-talet, Min barndoms Södertuna, Gamla taxeringsvärden, "Gnesta

ÅRSSKRIFTER

i ord och bild" en succé, Gustavslund, Gamla protokoll, Gästgivaregården än en gång, Kända profiler ur Gnestas historia, Föreningens äldsta föremål, Grötfest.

Hällbybrunns hbf, Krönika 2006, 30 sid format A5 (Solveig Larsson, 016-35 23 36).

Program 2007, Årsmöte, Årsberättelse, Hembygdspromenad, Hällbybrunns hembygdsförening 20 år 2006, Minnen, Välkommen till kyrkan, Sponsorer, Stadgar, Där du bor.

Julita hbf, Årsskrift 2007 med Ungräven, 44 + 16 sid format A5 (Bo Carlsson, 0150-911 70).

Förord, Födda, Avlidna, Kring Arthur Bäckströms julfirande, Vår

Kyrkklockan, Från soldatens torp till skepparstuga, Österåkers centralfrys, Skrapnos, Klass 1 – Österåkers skola 2006, Sprängfyllda barndomsminnen, Mjölkhämtning vid "lagårdsdörren", Barndomsminnen från Österåkers prästgård, Renoveringen Tallsätters skola 2006, Ur Millerste-Kals anteckningar – Huskurer, Pojt-August år 1929, Folkmängden i Österåker 2004 respektive 2005, Födda i Österåker 2005, Avlidna 2005, Födda i Österåker 1905, Verksamhetsberättelse, Österåkersbilder.

CHRISTEL C

tal, Minne angående julfirande i min ungdom, En sammanställning av brandväsendets historia och Julita brandkår, Julita hembygdsförenings aktiviteter, Fågelsta, Tomastorp och Väsby, Förvaltare Edvard Tillander Julita gård, Hemsidan, Verksamhetsberättelse 2006, Revisionsberättelse 2006, För Hembygdsintresserade, Årets klipp om Julita, Från vårt bildarkiv.

Ungräven: Förord, Min självbiografi, Min idol, Kompisar, Stenåldern, Mina förebilder, Det bästa jag vet, Proffspoliserna och Terroristerna, Vargen och rödluvan, Cirkus, Djurstudier, Dikter.

Katrineholm-Stora Malms hbf, Årsskrift 2007, 72 sid format 160 x 240 mm (Carl-Edvard Sturkell, 0150-107 64).

En samlande skrift om Stora Djulös historia och en märklig donation, Förtjänsttecken för betydande insatser, Två hundraåringar, "Biu-raskiöl" vid Hännicketäppan, Katrineholmsavdelningen av Riksföreningen Trafik- och Polioskadade, Vad jag minns, Barnens Dags barnkoloni vid Stora Stensjö, På kollo har man det bra, fallera..., Skolorna i Stora Malms socken år 1879, Kv Björnen, Källan och Västra skogsåsen, Ett stycke väg – II, Katrineholms barnhem och dess verksamhet, En stadsdelskyrka fyller 40 år – Nävertorpskyrkan, Luffartecknen visade vägen, Hans Öxne – I tacksamt minne, Bilder från verksamheten under år 2006, Katrineholm-Stora Malms Hembygdsförenings verksamhetsberättelse för år 2006 samt kassatablåer och revisionsberättelse.

Kila hbf, Årsskrift 2007, årgång 18, 58 sid, format A5 (Kerstin S Blomgren, 0155-720 07).

Årsberättelse för 2006, Föreningar som försvunnit: Ålberga Konsumtionsförening forts, Ålbergadagen, Kila upphör som kommun – gravölstal av E Lamberg del II, Projekt Adolf Fredrik, Revyer och kabaréer i Ålberga del II, Torp och torpgrunder i Kila: Hesselbytorp, Den gamla

bilden – återkoppling, Dianatempel skänker kunglig glans åt Stavsjö, Kila kyrka – ett smyckeskrin, Ett utropstecken för Ålberga! Matrutan, Kila församling 2006, Kila församling 1906.

Mariefreds hbf, Årsskrift Callandern 2006, 36 sid format A5 (Eva Insulander, 0159-131 21).

Ordförande har ordet, Mariefredstidningar, Att gå i skolan i Mariefred, Viggeby i Kärnbo socken, Verksamhetsberättelse.

Mellösa hbf, Årsskrift 2007, 68 sid format A5 (Irma Björnlund).

Förr fanns service i Hälleforsnäs, Trogna torvan, Andersson och Andersson, Laga skifte i Mellösa, Renovering av dokument, Henrik von Celsing och Gustaf Dahlén, Holländska besök, Norroten slog Mellösa med 5-0, Så dömde man Mellösabor på 1590-talet, Ett urval fotografier, OK Tjärnens Gångkavle för 60:e gången, Orientering och sockenhistorik, Remna, Födda och avlidna i Mellösa församling, Mor lilla mor, Sörmlands första bokmässan, Tältliv på Nybygget, En sann djurvän, Verksamhetsberättelse, Resultat- och balansrapport, Program för Mellösa Hembygdsförening 2007.

Oxelösunds hbf, Årsskrift 2007, årgång 17, 32 sid format A5 (Christer Sandström, 0155-365 41).

Kasta skräpet..., Kolsund, Lite om att vara bonde eller torpare under Stjärnholm under sent 1800- och tidigt 1900-tal, SÄPO, Sabotage, Stjärnholm, Strandsvall – dikt av Gustaf Fröding, Göteborg – Sverige – Toronto – Canada 1952 – ett brev av framlidne Ebbe Kindahl.

Stigtomtaortens hbf, Stigtomtabygden 2006, 4 sid format A5 (Yngve Larsson, 0155-22 71 89).

December 2006, Tre unga män drunknade i Yngaren, Primadonnan "Elvira Madigans" skrin, Nu planerar vi för 2007.

Svärta hbf, Årsskrift Svärta-Kröni-

A5 (Gunnar Broms, 0155-28 52 81).

Året som gått, Nya medlemmar 2006, Väder och vind, Milda fågelvindar, Släkträff på Norräng, Lanthandeln i Sjösa, Rektorsskifte i Sjösa skola, Skolans sidor, Nattorientering, Smör och potatis från Horn, Horns båtvarv, Nybyggare i Lappetorp, Vad ska hända med Svärtsklova? Titlar förr och nu, Ullaberg i Svärta, Ostlänken och Svärta socken, Födda, döda och vigda i Svärta 1906, Program 2007.

Torshällas hbf, S:t Olof nr 1, årgång 17 2007, 16 sid format A5

(Lars Nystedt, 016-35 87 59).

Äldermannen har ordet, Våra äldsta gårdar, Det heliga talet nio! Gåvor till Hembygdsföreningen, Lantgårdar på Torshälla stads östra område, Bellmanspilen, Program vid årsmötet, Torshälla Hembygdsförening S:t Olofs Gille – styrelse, Ur museisamlingarna.

Turinge-Taxinge hbf, Torshammaren Krönika 2006, 54 sid format A5

(Lennart Söderman, 08-552 405 16).

Vägar och husnamn, TTH-dagboken berättar, Information från Torpgruppen, Hembygdsstänger – tävling på jubileum, Kontrakt 9 april 1839 mellan Nykvarns Bruk och tillträdande torpare på Elgbäcken, Mina 50 år i Nykvarn, Kumla by, Fältmanöver i Turinge år 1845, Strängbetong, Soldattorpen i Taxinge, Märkliga föremål, Ängsågen i Taxinge, Barkbröd, Styrelsen.

Västra Vingåkers hbf, Årsskrift 2007, 48 sid format A5 (Björn Wilhelmsson, 0151-123 24).

Ordföranden har ordet, Folktandvården 70 år, Bäckmanska huset, Det hände 1907, Johanna på Stockholmsutställningen, Ahrenbergs flygningar, Vingåkersstängen, Sme-Emil och advokaten, Holmnamnet Skjuren, Sågverken i Vingåker, Verksamheten 2006, Bildkrönika.

Ärla-Stenkvista hbf, Årsskrift 2006 20:e årgången, 30 sid format A5 (Rolf Gustafsson, 016-770 07).

Hänt under 2006, Aktiviteter under 2007, Befattningshavare, Kontaktpersoner, Årsmöte 2006, Verksamhetsberättelse, Hembygdsföreningens logotyp, Hembygdsförbundets 75-årsjubileum, Elektrisk kraft till Stenkvista, Pörte funnet i Ärla, Öster-Rekarne häradsallmänning, Släktrådet Hultman, Kristinas "Kryddkafé", Efterlysning, Hedemora och Medje, En dikt av Wille Larsson, Vår bygd i tidningarna, Ekonomisk sammanställning.

Österåkers hbf, Årsskrift 2006, 48 sid format A5 (Arne Westberg, 0151-340 26)

Till minne av Edvin Celing,

"Läppe-Pelle och andra filurer"

Söker din förening program till någon träff i höst? Här är ett tips!

Harald Ottosson visar bilder och berättar om bilhandlare, skrothandlare, vagabonder och andra udda filurer. Programtid ca 1 tim. Pris 500 kr plus resekostnad.

Ring 0150-21022 eller 0151-13178 och boka tid.

Mail-adress: harald.ottosson@telia.com.

Lagen om upphovsrätt

Inte snatta ur andras syltburkar

Alla som sysslar med att förmedla texter, bilder, ljudinspelningar, filmer, målningar och annat som någon har skapat etiketten på syltburken).

Jag får inte snatta sylt ur någons syltburk

Jag får inte lägga hallon i blåbärssylten

Jag får inte ta bort etiketten

säger upphovsrättslagen

Jag får inte göra någon ledsen

säger PuL

antagligen fortfarande inte tillåtet att lägga ut bilder från en skolfotokatalog.

Fotografier i reklam

Man får inte använda fotografier på människor i reklam, inte utan att ha frågat. Det gäller när personerna är i blickpunkten och när de går att känna igen. Vad som är reklam och vad som räknas som kommersiell verksamhet är oklart. Ett skriftligt medgivande i förväg löser problemet.

Förebygg

Se till att ha alla papper klara i förväg, undertecknade överenskommelser.

bör känna till de viktigaste delarna av upphovsrättslagen.

Lagen handlar om att alla som har åstadkommit något kreativt ska ha rätt till sina egna verk.

Det är upphovsmannen, och ingen annan, som ska ha möjlighet att tjäna på sitt jobb. Det är den ekonomiska rätten. (Inte stjäla ur någons syltburk).

Upphovsmannen ska också ha en möjlighet att se till så ingen annan förändrar eller förstör vad han eller hon har gjort. Det är den ideella rätten. (Inte lägga hallon i blåbärssylten).

Upphovsmannen har rätt att bli namngiven i samband med sitt verk. Ingår i den ideella rätten (inte ta bort

Den ekonomiska rätten gäller i 70 år efter upphovsmannens död. Den här rätten kan ärvas, säljas eller skänkas bort.

Den ideella rätten gäller för alltid.

Så långt är det tämligen enkelt, egentligen så enkelt att ingen skulle behöva bryta mot lagen. Men så kommer vi till undantagen och specialfallen och det är nu som det kan bli lite krångligt.

Kopiering.

Jag får kopiera för privat bruk, dvs för mig, min moster eller min kompis, utan att betala upphovsmannen. Men jag får inte kopiera i mitt jobb eller för att använda i en utställning eller i ett medlemsblad. Jag får lägga en tidningsartikel i en utställning, men inte en kopia av artikeln.

Allmänna arkiv och bibliotek får kopiera för sina kunder men det gäller inte hembygdssamfundets arkiv.

Observera det här gäller förstas bara material som är upphovsrättsligt skyddat, i annat fall kan man kopiera fritt.

Citat

Man får citera ur texter som har upphovsrättsskydd ifall det är befogat i sammanhanget. Om man skriver en uppsats eller en artikel om t ex en bok eller en författare så får man citera för att belysa texten. Däremot får man inte använda citat eller dikter i andra sammanhang. Nu används citat ofta i t ex dödsannonser, inte för att det egentligen är tillåtet utan för att ingen författare hittills har protesterat.

Fotografier

Alla fotografier tagna före 1969 är fria att användas såvida de inte kan kallas konstnärliga verk för då gäller regeln 70 år efter fotografens död.

Inga fotografier tagna efter 1969

Fotot ovan är helt säkert tagen före 1969 och det kan knappast ha konstnärligt värde. Alltså är det fritt att publicera. Men jag kanske måste betala hanteringskostnaden till museet, hembygdssamfundet eller vem som nu förvarar originalet. Foto i Sörmlands museums arkiv.

Från årsskiftet är det i stort sett fritt fram att publicera bilder av människor på internet utan att fråga om lov. Detta hade jag missat då jag berättade om PuL i början av februari (för hembygdsföreningar på Åsa folkhögskola) och jag redogjorde alltså för de gamla, betydligt strängare bestämmelserna. Ursäkta!

får användas fritt. (Antingen gäller 50 år efter fototillfället eller 70 år efter fotografens död men det blir ju aktuellt först 2019).

Viktigt att tänka på: Om jag använder ett fotografi i en trycksak och betalar upphovsmannen, så är det enbart för publiceringen jag betalar. Jag får inte använda bilden fler gånger - såvida vi inte har kommit överens om det (skriftligen).

En hembygdsförening eller ett museum som har fotografier i sina

samlingar kan ta betalt för bilderna, trots att de är upphovsrättsligt fria. Betalningen gäller hanteringen av bilderna: framtagning, ev kopiering, expeditionsavgifter osv.

På Sörmlands museums hemsida www.sormlandsmuseum.se och vidare under Samlingar>fotografierna>prislista finns de priser som museet tillämpar.

PuL

Personuppgiftslagen handlar om information i elektroniska media. Syftet är att skydda människors integritet. Man får skriva adressregister och liknande men man får inte förse namnuppgifterna med information som kan vara känslig, som kan kränka eller skada människor.

Från och med årsskiftet har laget blivit mer tillåtande. Numera får man lägga ut bilder på människor utan att fråga om lov. Såvida de inte är kränkande. Och såvida de inte ingår i en större databas, t ex är det

Här hade jag tänkt skriva ett citat ur Pippi Långstrump men det fick jag inte eftersom det inte alls har med texten att göra och Astrid Lindgren inte varit död i 70 år. Alltså blev det tomt här.

ser. När det kommer in fotografier till föreningens arkiv: se då till att skriva ner vem som äger rätten till bilden (om den inte redan är fri), hur föreningen får använda bilden, publicera den, överlåta åt andra att publicera den osv.

Och - att använda sitt sunda förnuft!

En bra översikt av upphovsrätten kan man beställa på www.riksutställningar>butik.

Den heter Får jag lov? Samtal om praktisk upphovsrätt och kostar 51 kr.

Mer om PuL finns att läsa på www.datainspektionen.se

INGEGERD WACHTMEISTER
INFORMATION- OCH
FÖRLAGSANSVARIG
SÖRMLANDS MUSEUM

Foto taget vid seminariet om upphovsrätt i februari 2007 på Åsa folkhögskola. Det här får jag inte publicera utan att först ha pratat med fotografen Göran Dahlberg och ev betalt publiceringsavgift till honom.

Detta är en sammanfattning av seminariet som hembygdsförbundet och Sörmlands museum arrangerade i februari. Drygt 40 deltagare hade samlats på Åsa folkhögskola och Ingegerd Wachtmeister från museet redogjorde för tillämpningen av lagarna. Seminariet ingick i samarbetsprojektet "Historien om vår tid".

Den polske ubåtsmannen i Mariefred

den värd, även om en gnetig före detta dagstidningsredigerare kan hitta några få fläckar som borde tvättats före tryckning. "De första åren fick vi inte arbeta och vi hade så tråkigt", citeras Wadek, vilket inte stämmer med en annan uppgift om att polackerna tilläts lönearbeta redan i augusti 1940 - mindre än ett år efter att de sökte nödhavn i Stockholms skärgård. En övernitisk "ryttmästare Bodström" utpekades som nazist, då han beslagtogs gåvopaket som skulle skickas till anhöriga hemma i Polen. Den utpekade hette E. Boström framgår av en kopia av ett brev.

Förlägningsprästen "Perwä" ställde däremot upp för polackerna, framhåller Wadek. Här missas ett fascinerande komplement till boken! Mannen ifråga var stiftsadjunkt från Östergötland, hette Erik Perwe och sjösatte 1934 en kyrkbåt som Linköpings stift använde för att nå församlingsbor i skärgården, en trafik som dock tog slut 1940 på grund av bränslebrist.

Hösten 1942 blir Erik Perwe präst vid Svenska Victoriakyrkan i Berlin, hjälper mitt under brinnande krig förföljda judar och politiska flyktingar - och omkommer i november 1944 ombord på ett plan som störtar utanför Falsterbo, på väg från Berlin till Stockholm. Journalisten Johan Perwe berättar om sin farfar i boken "Bombprästen" (Carlssons 2006). Den är också mycket läsvärd, även om författaren missar Erik Perwes insatser för polackerna.

Sista ordet

Här och nu låter jag sista ordet gå till Wadek Sloma, född 1914 i en av Tyskland ockuperad del av Polen och vars far stupade i första världskriget, i tysk uniform då sonen var

- ett viktigt bidrag till vår samtidshistoria

Ett värdefullt kulturarv behöver inte vara ett ståtligt Tessinslott eller en industrihistorisk linbana. Det kan mycket väl vara en nersliten tvättstuga, om den sätts in i ett spännande och viktigt sammanhang.

Den aktuella tvättstugan står vid Marielund mellan Mariefred och Läggesta, och hade förfallit bortom alla möjligheter till restaurering om det inte varit för engagemang och initiativ från en enda man: Wadek Sloma. Tvättstugan utgör ett lämpligt komplement till den minnessten i granit Wadek lätit resa strax intill, vid Marielunds hållplats på Östra Södermanlands musejärnväg.

Wadeks enskilda öde är ett koncentrat av många människors levnadsöden under 1900-talet: två världskrig, livsfara under strid, internering, främling- och flyktingskap, och slutligen tillfreds med att börja om och bilda familj i ett nytt fosterland. Berättelsen finns nu på 160 sidor i en bok utgiven av Sörmlands Museum: "Wadek Sloma - En polsk ubåtsman i Mariefred" med antikvarie Lena Wernevik som författare. Boken är till största delen Wadeks egna ord, kompletterade med en mängd privata bilder samt bakgrundsfakta.

En polsk ubåtsman i Mariefred? Jo, Wadek var en av 170 polska besättningsmän som bemannade tre ubåtar, som gick till aktion då Hitler-Tyskland anföll Polen 1 september 1939 - och utlöste andra världskriget. I det längsta, i 18 dygn, kämpade ubåtsbesättningarna på Östersjön innan de tvingades söka nödhavn i Sverige. Mardrömmar om att stängas inne i en ubåt på Östersjöns botten har aldrig upphört att förfölja Wa-

dek.

Wadek utgör levande historia, såsom en av få överlevande från detta historiska drama. Minnesstenen, berättade han för mig i ett DN-reportage 1996, var ett sätt att hantera skräckupplevelsorna 57 år tidigare, och att hedra sina döda kamrater. Restaureringen av tvättstugan kan ses som hyllning av de tvätterskor på gården Marielund, som tyckte synd om de internerade polska ubåtsmännen och lät dem använda den enkla stugan för att sköta sin hygien under mycket besvärliga och spartanska förhållanden.

Undanskuffade

Det var i Gripsholmsviken nedanför Marielund som de tre ubåtarna och deras besättningar internerades under fem långa krigsår. Undanskuffade så långt in i Mälaren fanns det ingen möjlighet för ubåtsmännen att göra det de allra helst önskade, att ansluta sig till de allierades kamp mot Hitler-Tyskland. Hur polackerna behandlades är inte ett hedervärt kapitel i Sveriges historia under andra världskriget. De tvingades leva i baracker bakom taggråd, även om restriktionerna lättades efterhand och ubåtsmännen tilläts arbeta i jordbruk och vägbyggen i Mariefreds omgivning. De bjöd också lokalbefolkningen på kulturell mångfald.

Trots allt var Wadek och hans ubåtskamrater jämförelsevis lyckligt lottade bland icke-skandinaviska flyktingar, mycket tack vare egna initiativ. De kom först, stannade längst och anpassade sig bäst till krigs- och kristider i Sverige under den mörka perioden 1939-1945.

Jag ska inte referera Wadeks berättelse ytterligare för Dymlingens läsare. Köp i stället boken! Det är

(forts sista sidan)

Från min sida sett...

Från bly till data

Våra sörmländska dagstidningar har varit med länge. I år firar Katrineholms-Kuriren sitt 90-årsjubileum. Det är på den tidningen jag har haft min yrkesbana.

Först i Vingåker

Märkligt nog blev vi på lokalredaktionen i Vingåker de första som fick våra skrivmaskiner utbytta mot datorer. Det var små och knubbiga apparater med få finesser och utan några likheter med dagens panoramaliknande bildskärmar.

Under största delen av min yrkesbana satt jag och hamrade frenetiskt på en grön Halda (en klassik modell av skrivmaskin). Sedan följde ett kort mellanspel på en elektrisk maskin med inbyggd raderfunktion. Oj, så modernt det kändes, ända till "Mac" knackade på dörren.

Ingen saknad men ändå

Jag fick vara med om en revolution, fast den var fredlig. Det gamla uttrycket "det var bättre förr" gäller inte här. Ingen saknar blytiden, även om man kan sakna de gamla typograferna.

Att en dator med tillhörande bildskärm klart distanserar min Halda är ingen tvekan. Här skriver man fortare än tanken (det märks, skulle en gammal handsättare ha inflikat), här rättar man och fixar i texten utan att manuset blir ett dugg fördärvat. Trycker man sedan på rätt knapp är det skrivna i nästa sekund framme på redaktionen, varhelst i världen man sitter och skriver. Tekniken är underbar!

HARALD OTTOSSON

Om vi håller oss till länet så har Sörmland ytterligare tre dagstidningar. Eskilstuna-Kuriren började komma ut 1890. Tre år senare startade Södermanlands Nyheter. Tidningen Folket räknar 1905 som sitt startår.

Tekniken i produktionen har under den här tiden genomgått rena revolutionen. Genom steget från bly till data blev en hel yrkeskår överflödig.

Hett minne

Min första kontakt med typografers skrå blev ett hett minne för livet. Som nyanställd skulle jag få se tidningsmakeriets alla steg från skrivande till tryckande.

På det gamla sätteriet pågick arbetet för fullt. Utefter ena väggen stod de stora sättningsmaskinerna på rad. Det rasslade när nygjutna blyrader lade sig tillräta i spalter och skepp, och det hettade avskräckande från blytackor, som likt nyfångade gäddor hängde huvudstupa ner i bad av smält bly.

Gav sig tid

I den miljön satt typograferna och jobbade. De tittade nyfiket på den nyanlände. En av dem gav sig tid att prata vänligt med volontären. När han fått veta dennes namn fingrade han lite på tangentbordet och det rasslade fram ännu en blyrad, som han med garvade nypor tog upp och omgående överlämnade.

Eftersom blybiten var sprungen direkt ur smältan var den het, vilket förstås ingick i planerna. Den brände

i den släta handen innan biten reflexmässigt förpassades till golvet.

Då log raden av konstförvanter glatt. Det var så en nybörjare skulle trimmas, uppenbarligen även en blivande journalist.

Sparat minne

När blyraden senare plockades upp från golvet kunde jag spegelvänt läsa orden "Harald har varit här". Jag sparade den som minne.

Yrket finns inte längre och därför inte heller de utpräglade profiler som ingick. De äldre kunde, när dagens jäkt var över, sitta kvar och berätta om originella typografiprofiler. Detta yrke var mer än andra något av de vandrande gesällernas och oroliga andarnas bransch. De tog jobb en kort tid och försvann sedan, drog vidare ut i landet för att kanske återkomma senare och jobba ihop några kronor.

Öknamnen säger en hel del om personerna; Den stumma, Banditen, Vackra Ludvig, Sala-Molin, Kulan, Knallen, Keruben, Skäggsvampen, Brand-Kalle och Knepig är några i raden. Förmodligen hade de även vanliga borgerliga namn.

Tiden förbi

Originalens tid var dock förbi innan typografernas yrke också var det. Det senare inträffade i och med datoriseringen i slutet på 1980-talet. Ett led i produktionen blev överflödigt när våra skrivna texter gick direkt till sidorna, sedan de förhoppningsvis blivit granskade av åtminstone någon vettig människa. Det kunde man dock inte vara säker på sedan även korrekturet rationaliserats bort. Av någon anledning förväntades vi journalister plötsligt bli felfria när vi inte längre hade sättarnas sunda förnuft och korrekturs argusögon som ett skyddsnät mellan oss och

Begränsad eftersändning.
Vid definitiv eftersändning återsänds försändelsen
med nya adressen på baksidan

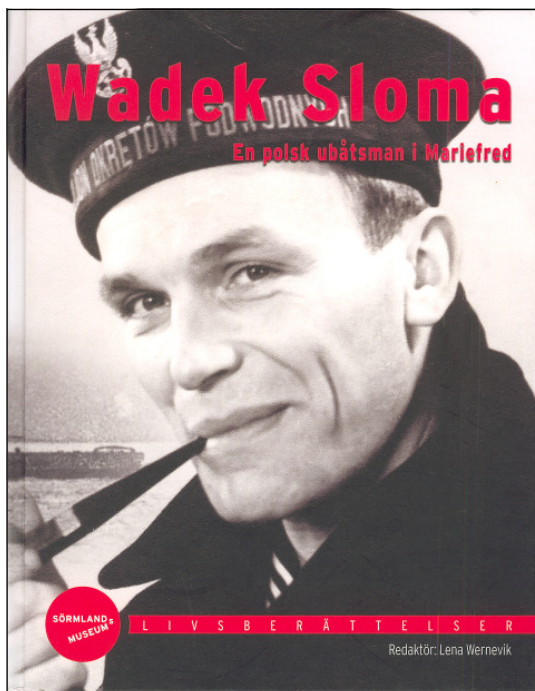
Avsändare: Södermanlands hembygdsförbund
Box 36, 611 22 Nyköping

(forts från sid 10)

blott sex veckor gammal. Längre försökte Wadek glömma livet bakom taggtråden i lägret vid Marielund, där tvättstugan är det enda som minner om interneringen:

”Mina bästa år försvann i det där eländet. Jag förstår fortfarande inte varför vi skulle behöva sitta bakom taggtråd? Vi hade inte gjort någon människa illa. Det enda vi hade gjort var att försvara vårt hemland. Vi tvingades att komma till Sverige för att rädda våra liv och ubåtarna. Sedan blev vi behandlade som förbrytare. Jag kan inte släppa det. Det finns kvar hos mig. Det sitter kvar fortfarande.”

ANDERS JOHANSSON

WADEK SLOMA -
En polsk ubåtsman i
Mariefred.

Redaktör: Lena Wernevik

Sörmlands
Museums förlag,
Box 314,
611 26 NYKÖPING

Utgiven i serien
”Livsberättelser”
med stöd av Läns-
bildningsförbundet
Sörmland och som
en del av projektet
Moderna historier.

Gravvårdsinventeringar

Torshälla hembygdsförening har länge varit medveten om att kyrkan lägger bygdsföreningen samt blev påhejad av släktforskarföreningen. Sent på hösten 2006 blev inventeringen av gamla kyrkogården och gravarna runt kyrkan klar. Då hade inventeringsgruppen fotograferat och gjort uppmätningar av alla gravstenar, lagt in dessa på en CD-skiva samt även gjort papperskopior samlade i pärmar. Hembygdsföreningen har skickat en kopia på inventeringen till Eskilstuna släktforskarförening.

Torshälla hembygdsförening har haft regelbunden kontakt och god hjälp med och av Eskilstuna-Strängnäs släktforskarförening som gärna står till tjänst med råd och anvisningar. Släktforskarföreningen samlar in gravvårdsinventeringar från hembygdsföreningarna i vår krets och sänder dem vidare till släktforskarförbundet dit alla släktforskare kan vända sig till och få hjälp. Har

igen gamla gravar på våra kyrkogårdar och många gravstenar/gravvårdar försvinner. Genom kyrkans ”städ”-arbete förlorar både hembygdsföreningarna och släktforskarerna värdefulla personuppgifter om avlidna personer. Det bör undvikas att gravstenar förstörs eller på annat sätt försvinner.

För några år sedan började hembygdsentusiasten Bernt Pettersson i Torshälla hembygdsförening att inventera gravvårdarna på Torshällas gamla kyrkogård samt gravarna runt kyrkan. Kyrkogårdsvaktmästarna har ofta god kunskap om gravarna och hjälper ibland gärna till med att ta fram gravkartor och Bernt fick i några fall även hjälp med uppgifter om redan borttagna gravvårdar. Under 2006 intensifierades arbetet i och med att Bernt fick hjälp av några medlemmar från hem-

Fabrikör
Carl
Fredrik
Hellbergs
grav.
Foto
Bernt
Pettersson

din förening frågar om gravvårdsinventering så ring Margareta Gustafsson släktforskarföreningen tel. 016-131180 eller släktforskarförbundet i Göteborg, Kent Andersson. Bernt Pettersson, Torshälla hembygdsförening når ni på tel. 016-35 65 43.

LARS NYSTEDT